

**IJTIMOIIY DAVLATDA ADOLATNI TA'MINLASH BORASIDAGI
ISLOHOTLAR TAHLILI
АНАЛИЗ РЕФОРМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВОСУДИЯ В ГОСУДАРСТВЕ
БЛАГОСОСТОЯНИЯ
ANALYSIS OF REFORMS ON ENSURING JUSTICE IN THE WELFARE
STATE**

Teshaboyev Muhiddin Ma'rifovich, falsafa fanlari ishlab chiqish falsafa doktori (PhD),

TATU FF dotsenti muhiddinsifat82@gmail.com

Тешабоев Муҳиддин Маърифович, Доктор философии по философии (PhD),

доцент ФФ ТУИТ muhiddinsifat82@gmail.com

Teshaboev Mukhiddin Marifovich, PhD in philosophy, associate professor

FB TUIT, muhiddinsifat82@gmail.com

Annotatsiya

Falsafiy nuqtai-nazardan qaraganda, ijtimoiy institutlar odamlarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etishning tarixan shakllangan, barqaror shakllari sifatida qaraladi; tor ma'noda jamiyat, ijtimoiy guruhlar va shaxslarning asosiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ijtimoiy munosabatlar va meyorlarning uyushgan tizimidir.

Kalit soʻzlar: fuqarolik jamiyat, huquqiy davlat, Konstitutsiya, Siyosiy, iqtisodiy, huquqiy tizim, erkinlik, adolat, Fuqarolik jamiyati

Asosiy qism

Ijtimoiy institutlar bu — qiymat-meyoriy majmualar (qadriyatlar, qoidalar, meyorlar, munosabatlar, modellar, muayyan vaziyatlardagi xatti-harakatlar standartlari), shuningdek, jamiyat hayotida ularning amalga oshirilishi va tasdiqlanishini ta'minlaydigan organlar va tashkilotlar.[1]

Jamiyatning barcha elementlari bir-biri bilan ijtimoiy munosabatlar – xalqaro guruhlar va ular ichida vujudga keladigan munosabatlar jarayonida moddiy (iqtisodiy) va ma'naviy (siyosiy, huquqiy, madaniy) faoliyatlar bilan bog'langan. "Ijtimoiy adolat muammosi har doim dolzarbdir. Bugungi kunda insoniyat hayotning barcha jabhalarida

jadal rivojlanish yo'lidan borayotgan bir paytda, siyosiy va maishiy miqyosda to'xtovsiz kuchayib borayotgan qarama-qarshiliklar omon qolish uchun haqiqiy xavf tug'dirayotgan bir paytda G'arb tadqiqotchilari ham, Sharqda adolat muammosiga insoniy munosabatlarning tartibga soluvchi prinsipi sifatida murojaat qilishmoqda".[2]

Jamiyat taraqqiyoti jarayonida ba'zi aloqalar o'lishi mumkin, ba'zilari paydo bo'lishi mumkin. Jamiyat uchun foydali ekanligi isbotlangan aloqalar tashkillashtiriladi, umuminsoniy namunaga aylanadi va keyinchalik avloddan-avlodga takrorlanadi. Jamiyat uchun foydali aloqalar qanchalik barqaror bo'lsa, jamiyatning o'zi ham shunchalik barqaror bo'ladi.

Ijtimoiy institutlar ijtimoiy hayotni tashkil etish va tartibga solishning barqaror shakllarini ifodalovchi jamiyat elementlaridir. Davlat, ta'lim, oila va boshqalar. Bunday ijtimoiy institutlar ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi, odamlarning faoliyatini va ularning jamiyatdagi xatti-harakatlarini tartibga soladi. "Bu [adolat] mifologik ongning ibtidoiy jamiyatning dastlabki tuzilishi rivojlanishi bilan vujudga kelgan hayot ne'matlarini taqsimlashdagi tengsizlikka munosabati sifatida namoyon bo'ldi".[3]

Ijtimoiy institutlarning asosiy maqsadi jamiyat taraqqiyoti davrida barqarorlikka erishishdir. Shu maqsadda institutlarning funksiyalari quyidagilarga bo'linadi:

- jamiyat ehtiyojlarini qondirish
- ijtimoiy jarayonlarni tartibga solish (odatda bu ehtiyojlar qondiriladi).

Ijtimoiy institutlar tomonidan qondiriladigan ehtiyojlar xilma-xildir. Masalan, jamiyatning xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoji mudofaa instituti, ma'naviy ehtiyojlar cherkov tomonidan, fan esa dunyoni bilish zarurati bilan qo'llab-quvvatlanishi mumkin. Har bir muassasa bir nechta ehtiyojlarni qondirishi mumkin (cherkov diniy, axloqiy, madaniy) va bir xil ehtiyojni turli institutlar (ma'naviy ehtiyojlar san'at, fan, din va boshqalar bilan qondirishi mumkin).

Ehtiyojlarni qondirish jarayoni (masalan, tovarlarni iste'mol qilish) institusional jihatdan tartibga solinishi mumkin. Masalan, bir qator tovarlarni (qurol, alkogol, tamaki) sotib olishda qonuniy cheklovlar mavjud. Jamiyatning ta'limga bo'lgan ehtiyojini qondirish jarayoni boshlang'ich, o'rta va oliy ta'lim muassasalari tomonidan tartibga solinadi.[4]

Ijtimoiy institutning tuzilishi:

guruhlar va shaxslarning ehtiyojlarini qondirish uchun mo'ljallangan ijtimoiy guruhlar va ijtimoiy tashkilotlar;

ehhtiyojlarni qondirishni ta'minlaydigan meyorlar, ijtimoiy qadriyatlar va xulq-atvor shakllari to'plami;

Iqtisodiy faoliyat sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi belgilar tizimi (tovar belgisi, bayroq, brend va boshqalar);

ijtimoiy institut faoliyatining mafkuraviy asoslari;

muassasada foydalaniladigan ijtimoiy resurslar.

Ijtimoiy institutning xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

maqsadi jamiyatning muayyan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan institutlar, ijtimoiy guruhlar majmui;

madaniy modellar, normalar, qadriyatlar, ramzlar tizimi;

ushbu meyor va modellarga muvofiq xulq-atvor tizimi;

vazifalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan moddiy va inson resurslari;

jamoatchilik tomonidan tan olingan vazifa, maqsad, mafkura¹.

O'rta kasb-hunar ta'limi misolida institutning xususiyatlarini ko'rib chiqilsa bunga nimalar kiradi: o'qituvchilar, mansabdor shaxslar, ta'lim muassasalari ma'muriyati va boshqalar; o'quvchilarning xulq-atvor normalari, jamiyatning kasb-hunar ta'limi tizimiga munosabati; o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi muloqot tajribasi; binolar, o'quv xonalari, o'quv qurollari; jamiyatning o'rta maxsus ma'lumotga ega bo'lgan yaxshi mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojini qondirishdir.[5]

Jamiyat hayotining sohalariga ko'ra institutlarni to'rtta asosiy guruhga bo'lish mumkin:

iqtisodiy institutlar – mehnat taqsimoti, mulk, bozor, savdo, ish haqi, bank tizimi, ayirboshlash, boshqaruv, marketing va boshqalar;

siyosiy institutlar – davlat, armiya, militsiya, politsiya, parlamentarizm,

¹ Евстратов А.Э. Теория и практика формирования социального государства [Текст] : учебное пособие / А. Э. Евстратов ; Министерство образования и науки Российской Федерации, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования Омский государственный университет имени Ф. М. Достоевского. - Омск : Изд-во Омского гос. ун-та им. Ф. М. Достоевского, 2018. - 103 с.

prezidentlik, monarxiya, sud, partiyalar, fuqarolik jamiyati;

tabaqalanish va qarindoshlik institutlari – sinf, mulk, tabaqa, jinsiy kamsitish, irqiy tabaqalanish, aristokratiya, ijtimoiy farovonlik, oila, nikoh, ota, ona, asrab olish, birodarlik;

madaniyat muassasalari – maktab, o'rta maktab, o'rta kasb-hunar ta'limi, teatrlar, muzeylar, klublar, kutubxonalar, cherkov, monastirlik, konfessiY.

Ijtimoiy institutlar soni berilgan ro'yxat bilan cheklanmaydi. Institutlar ko'p va o'z shakllari va ko'rinishlari bo'yicha xilma-xildir. Kattaroq institutlar quyi darajadagi institutlarni o'z ichiga olishi mumkin. Masalan, ta'lim muassasalariga boshlang'ich, kasb-hunar va o'rta maktab muassasalari kiradi; huquqiy targ'ibot, prokuratura, sud muassasalari; oila — ona, farzand asrab olish institutlari va boshqalar.

Jamiyat dinamik tizim bo'lganligi sababli, ba'zi institutlar yo'q bo'lib ketishi mumkin (masalan, qullik instituti), boshqalari paydo bo'lishi mumkin (reklama instituti yoki fuqarolik jamiyati instituti). Ijtimoiy institutning shakllanishi institusionalizatsiya jarayoni deb ataladi.

Institusionalizatsiya bu – ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi muayyan qoidalar, qonunlar, qonuniyatlar va tartiblarga asoslangan ijtimoiy o'zaro munosabatlarning barqaror naqshlarini shakllantirish jarayoni. Masalan, fanni institusionallashtirish jarayoni – fanni yakkalik faoliyatidan darajalar, ilmiy darajalar, ilmiy institutlar, akademiyalar va boshqalarga ajratishdir.

Jamiyat dinamik tizim bo'lganligi sababli, ba'zi institutlar yo'q bo'lib ketishi mumkin (masalan, qullik instituti), boshqalari paydo bo'lishi mumkin (reklama instituti yoki fuqarolik jamiyati instituti). Ijtimoiy institutning shakllanishi institusionalizatsiya jarayoni deb ataladi.[6]

Institusionalizatsiya bu – ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi muayyan qoidalar, qonunlar, qonuniyatlar va tartiblarga asoslangan ijtimoiy o'zaro munosabatlarning barqaror naqshlarini shakllantirish jarayoni. Masalan, fanni institusionallashtirish jarayoni – fanni yakkalik faoliyatidan darajalar, ilmiy darajalar, ilmiy institutlar, akademiyalar va boshqalarga ajratishdir.

Asosiy ijtimoiy institutlarga an'anaviy ravishda oila, davlat, ta'lim, cherkov,

fan, huquq kiradi. Quyida ushbu muassasalarning qisqacha tavsifi va ularning asosiy vazifalari keltirilgan. Oila insonlarni umumiy hayot va o'zaro ma'naviy mas'uliyat bilan bog'laydigan muhim ijtimoiy qarindoshlik institutidir. Oila bir qator funksiyalarni bajaradi: iqtisodiy (biznesni boshqarish), reproduktiv (bolalar tug'ilishi), tarbiyaviy (qadriyatlar, meyorlar, modellar berish) va boshqalar.

Davlat-jamiyatni boshqaradigan va uning xavfsizligini ta'minlovchi asosiy siyosiy institut. Davlat ichki funksiyalarni, jumladan, iqtisodiy (iqtisodiyotni tartibga solish), barqarorlashtirish (jamiyatda barqarorlikni saqlash), muvofiqlashtirish (ijtimoiy totuvlikni ta'minlash), aholi himoyasini ta'minlash (huquqlarni, qonuniylikni, ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash) va boshqalarni bajaradi. Tashqi funksiyalari mavjud: mudofaa (urush holatida) va xalqaro hamkorlik (xalqaro maydonda mamlakat manfaatlarini himoya qilish).[7]

Ta'lim – bilim, ko'nikma va malakalar shaklida tashkil etilgan ijtimoiy tajribani taqdim etish orqali jamiyatning o'sishi va rivojlanishini ta'minlaydigan ijtimoiy madaniyat instituti. Ta'limning asosiy funksiyalari moslashuv (jamiyatdagi hayot va mehnatga tayyorlash), kasbiy (mutaxassislar tayyorlash), fuqarolik (fuqarolarni tayyorlash), umumiy madaniy (madaniy qadriyatlar bilan tanishish), insonparvarlik (shaxsiy salohiyatni ochish) va boshqalar.

Masjid – yagona dinga asoslangan diniy muassasa. Masjid a'zolari umumiy meyorlar, aqidalar, xulq-atvor qoidalariga ega bo'lib, ulamolar va oddiy odamlarga bo'lingan. Masjid quyidagi funksiyalarni bajaradi: dunyoqarash (dunyoga munosabatni belgilaydi), kompensatsion (tasalli va yarashishni taklif qiladi), birlashtiruvchi (dindorlarni birlashtiradi), umumiy madaniy (madaniy qadriyatlarni joriy qiladi) va boshqalar.

Ilmiy va obyektiv ta'lim ishlab chiqaruvchi maxsus ijtimoiy-madaniy institut. Fanning funksiyalari orasida kognitiv (dunyoni bilishga hissa qo'shadi), tushuntirish (bilimni tushuntiradi), dunyoqarash (dunyoqarashni belgilaydi), bashorat qilish (bashorat qiladi), ijtimoiy (jamiyatni o'zgartiradi) va ishlab chiqarish (ishlab chiqarish jarayonini belgilaydi).

Adabiyotlar

1. Marifovich T. M. HISTORICAL-CONCEPTUAL ANALYSIS OF EQUALITY AND SOCIAL JUSTICE IN ISLAMIC TEACHING //Frontline Social Sciences and History Journal. – 2023. – Т. 3. – №. 07. – С. 26-33.
2. Тешабоев М. ИЖТИМОЙ АДОЛАТНИ ТА’МИНЛАШНИНГ ПРИНСИПАЛ MASALALARI //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 8.
3. Teshaboev M. M. PROSPECTS FOR IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION AND EDUCATION WITHOUT CORRUPTION IN THE NEW UZBEKISTAN //Research Focus. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 534-541.
4. Тешабоев М. М. ИЖТИМОЙ АДОЛАТ ВА ИЖТИМОЙ ТЕНГЛИК ТУШУНЧАСИ ҲАҚИДА ТУРЛИЧА ФИКРЛАР //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 5. – №. NUU Conference 2. – С. 668-676.
5. Тешабоев М. М. АХЛОҚИЙ МАДАНИЯТ ТУЗИЛМАСИ ВА МОДЕЛЛАРИ //ILMIY XABARNOMA. – Т. 37.
6. Тешабаев М. М. Формирование основ нравственной культуры личности в образовательном процессе и гуманистическое мировоззрение //Credo new. – 2011. – №. 1. – С. 19-19.
7. Teshaboev M. Moral Upbringing In Educational Sphere //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 180-184.